

معاونت امور تعاون

آشنایی با اصول و اندیشه های تعاون

سازمان آموزش مجازی تعاون

دفتر توسعه، آموزش و تحقیقات تعاونی ها

مقدمه

در عصر ما تعاون اهرم مناسبی برای توسعه اقتصادی است که می تواند همگام با سیاست های دولت در بهبود شرایط کار، زندگی، تولید، ارتقا سطح درآمد و وضعیت اجتماعی مردم موثر باشد. در صورت حمایت اصولی از آن نه تنها می توان بار هزینه های بر دوش دولت را کاست بلکه می توان با فرهنگ سازی پذیرش مسئولیت از سوی اقشار مختلف جامعه، برای ایفای نقش در مسایل مربوط به خود، شاهد تحقق اهداف اقتصادی دولت باشیم.

از این رو سازمان های بین المللی نیز بر این باورند که مطمئن ترین و مناسب ترین روش فقرزدایی و توسعه جوامع مختلف در گرو توسعه و ترویج نهضت تعاونی می باشد.

با توجه به پیشینه تاریخی کشورمان ایران و شرایط اجتماعی و مشکلات اقتصادی در پیش رو، همکاری، خودیاری و مشارکت و پذیرش مسئولیت آحاد مردم در تصمیم گیری های مرتبط با سرنوشت خودشان می تواند گره گشای بسیاری از مشکلات باشد.

در این راستا آشنایی مدیران و اعضای تعاونی ها با فلسفه، ارزش ها، اصول و اندیشه های تعاونی لازمه فرهنگ سازی تعاون است.

کتاب حاضر شامل سه فصل می باشد که در فصل اول سعی شده است ضمن ارائه تعاریف، مفاهیم و واژه های تعاون، شما خوانندگان گرامی را با سیر تحول و اهداف تعاونی ها آشنا نماید. به همین منظور فصل دوم را به دیدگاه های مختلف

درباره تعاون اختصاص داده‌ایم و در فصل سوم به ریشه‌ها، ارزش‌ها، نظریه‌ها و اصول مکاتب تعاون می‌پردازیم.

معنی و مفهوم تعاون

ریشه واژه تعاون در فارسی از لغت عربی «عون» به معنی یاری کردن و از باب تفاعل به معنی به همدیگر مساعدت کردن و همیاری نمودن گرفته شده است. معادل انگلیسی آن "*cooperation*" به معنی با هم کار کردن، همکاری، تعاون و "*Cooperative*" به معنای کار گروهی برای انجام هدف مشترک می‌باشد.^۱ تعاریف ارائه شده برای واژه تعاون ما را متوجه بار معنایی و کارکردی آن در زندگی اجتماعی می‌نماید.

واژه "*cooperation*" را اولین بار "رابرت آون"^۲ در مقابل واژه رقابت (*Competition*) به کار گرفت سپس صاحب‌نظران و مصلحان اجتماعی این کلمه را با مفاهیم و کارکردهای اجتماعی آن مورد استفاده قرار دادند تا جایی که بحث نهضت تعاون "*cooperative Movment*" و حتی تعاون‌گرایی "*Cooperatisme*" در نظریه‌های اقتصادی - اجتماعی جایگاه ویژه‌ای یافت.

۱ - *Cooperation* در زبان انگلیسی جایگاه، اسم (*Noun*) را دارا است و *Cooperative* در جایگاه فعل عمل می‌کند. به همین منظور لازم است به بار معنایی واژه‌ها به دلیل جایگاه زبانی آنها توجه کرد. علاوه بر جایگاه زبانی واژه‌های تعاون و تعاونی، لازم به ذکر است نویسندگان و صاحبان اندیشه مباحث اقتصادی - اجتماعی از واژه "تعاون" با بار معنایی "نهضت تعاون" و از واژه "تعاونی" به معنای "شرکت تعاونی" نیز بهره می‌جویند. (م)

"بוגاردوس"^۳ تعاون را طریقه‌ای برای زندگی و فلسفه‌ای برای حیات و مجموعه‌ای از پویش‌ها و شیوه‌های رفتاری و در عین حال مجموعه‌ای از اصول و مبانی راهنمایی در زندگی فردی و اجتماعی انسان می‌دانست.

«تعاون به معنی همکاری به منظور تامین سعادت یا منافع متقابل است»

(F.Abotez)

با توجه به تعاریف ارائه شده و سایر تعریف‌های که از تعاون می‌شود، علی‌رغم آنکه همکاری، کارکردن با هم یا کار مشترک، ویژگی اساسی تعاون منظور می‌شود، اما گردهم آمدن عده‌ای، صرف با هدف با هم کار کردن و یا انجام کار مشترک را نمی‌توان گفت که پدیده «تعاونی» رخ نموده است، مفهوم تعاونی در مباحث اقتصادی - اجتماعی فراتر از کار مشترک می‌باشد. برای مثال همکاری و مشارکت کارگرانی که در خط تولید با هم کار می‌کنند و هدف آنها نیز در پایان ارائه محصول خاص است را نمی‌توان "تعاونی" دانست اما همکاری آنان نوعی تعاون و همکاری است ولی این همکاری در قالب "تشکل تعاونی" نمی‌باشد. حال آنکه در ساختار شکل‌گیری "تعاونی" شاهد آن هستیم که افراد با هم همکاری فیزیکی ندارند اما به دلیل داشتن هدف مشترک و تشکیل گروه در "قالب تعاونی" تعریف می‌شوند.

به همین دلیل برای فعلیت یافتن تعاون به معنای خاص آن، به شکل "تعاونی" نیاز به مقدمات و تعاریف مشخص به شرح زیر است:

- وجود تعدادی از افراد به نحوی که تشکیل یک گروه اجتماعی را بدهند. (دارای روابط و کنش‌های متقابل اجتماعی باشند).
- وجود نیاز مشترک و محسوس.

- اشتراک مساعی در جهت رفع نیاز مشترک به صورت ارادی و داوطلبانه. علاوه بر سه عامل فوق که عنصر اساسی هر کار گروهی، فعالیت اجتماعی و اقتصادی است. مفاهیم رفاه، توسعه، عدالت اجتماعی، تعالی ارزش‌های اخلاقی، جلوگیری از سودجویی بی‌مرز و ممانعت از استثمار دیگران و ... تضمین کننده تجلی "تعاون" به شکل "تعاونی" است.

حال می‌توانیم بگوییم: "تعاونی" تشکیلی است سازمان‌یافته که افراد به طور داوطلبانه و به صورت ارادی، با نظارت دموکراتیک و به منظور تامین نیاز مشترک تشکیل می‌دهند. از جمله اهداف تعاونی‌ها می‌توان به جلوگیری از سود بردن "یک نفر به زیان دیگری"، مشارکت عادلانه در تامین سرمایه و سود و زیان حاصله از تعاملات اقتصادی در آن اشاره کرد.

به همین دلیل "پل روی" در تعریف تعاونی آورده است: "تعاونی موسسه‌ای است اقتصادی که از طرف اعضا سازمان یافته و توسط خود آنها اداره می‌شود که به تدارک یا فروش کالا و ارائه خدمات به اعضا، به قیمت تمام شده می‌پردازد".

در همین راستا "فرانس هلم"^۵: «شرکت تعاونی را سازمانی اقتصادی می‌داند که به میل و اراده شخصی افراد تشکیل می‌شود و بر اساس حقوق مساوی و نیل به هدف اقتصادی از پیش تعیین شده آنان به فعالیت می‌پردازد».

تاریخچه و سیر تحول تعاونی‌ها

در تاریخ جوامع بشری همواره شاهد همکاری بشر برای رسیدن به هدف مشترک بوده‌ایم. در حقیقت اشکال ابتدایی تعاون و همکاری از ابتدای خلقت بشر وجود داشته است. از اولین پدیده‌های شکل‌گیری تعاون در بین انسان‌ها می‌توان به تشکیل خانواده اشاره کرد که بتدریج قبیله‌ها و در مراحل بالاتر اجتماعات شهرنشینی شکل می‌گیرد. مطالعه تاریخچه شکل‌گیری قبایل و بررسی ادیان حاکی از آن است که تعاون ره آورد تمدن جدید نیست.

تعاون در عرصه تاریخ و مراحل اجتماعی همواره دارای ارزش و جایگاه خود می‌باشد. شاید در برهه‌های زمانی دارای کارکرد متفاوت شده باشد که این امر موجب تفاوت در بار معنایی و مفهومی آن شده است. از این‌رو برای بررسی اقتصاد تعاونی مرور مراحل تاریخی و اجتماعی آن موجب شفاف‌سازی معنای تعاون خواهد بود. به همین دلیل می‌توان از جنبه اقتصادی تعاون را به دو دوره مجزا تقسیم و بررسی نمود: دوره اول یا "**عصر اجتماعی تعاون**"، در برگیرنده نخستین دوران زندگی اجتماع بشر تا مقطع تاریخی قرن پانزدهم میلادی است که شاهد تحولات بی‌شماری هستیم. دوره دوم یا "**عصر تعاون صنعتی / علمی**" که

همزمان با انقلاب صنعتی و انقلاب فرانسه در قرن هیجدهم میلادی، سیر تکاملی خود را طی می‌کند و به همین دلیل دارای تعریف خاص خود می‌باشد.

سرآغاز پیشینه تعاون در جهان مربوط به سازمان‌های پیشه‌وران و کارگران صنایع دستی "مصر" می‌باشد که در حدود ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد وجود داشتند. اسناد تاریخی حاکی از آن است که در سال ۲۰۵۰ قبل از میلاد، "حمورابی"، سلطان بابل اجازه داد کشاورزان مزارع را به صورت تعاونی برای کشت آماده نمایند و در جمع‌آوری محصول با یکدیگر همکاری کنند. در "چین" قدیم تعاونی‌های اعتبار وجود داشته است که از ۲۰۰ سال قبل از میلاد آثاری از آنها بدست آمده است. در این سازمان‌های تعاونی به اعضا سهام مساوی، حق مساوی و سود مساوی تعلق می‌گرفته است. در روم قدیم سابقه تعاونی‌های پیشه‌وران به ۴۵۰ سال قبل از میلاد می‌رسد و هر صنف، سازمان تعاونی خاص خود را داشته است.

پس از ظهور حضرت مسیح و روند شکل‌گیری ساختارهای حکومتی قدرت‌طلبانه و حاکم شدن مباحث مادی بر کلیساها شاهد اوج گرفتن حکومت مشترک کلیسا و فئودال‌ها در قرون وسطی می‌باشیم.

اما با ظهور دین اسلام در اوایل قرن هفتم، برخی از کشورهای جهان از سلطه حکومت‌های استبدادی آزاد و حاصل آن، تاکید بر تعاون و همیاری در بین انسان‌ها است. در این جا به دلیل محدودیت اسناد و مدارک مربوط به دوران اول تعاونی یا "عصر تعاون اجتماعی" به همین تاریخچه کوتاه بسنده می‌نمایم و وارد دوره دوم تاریخچه تعاون یعنی "عصر تعاون صنعتی / علمی" می‌شویم.

دوره رنسانس (قرون ۱۵ تا ۱۸)، مصادف با تحولات شگرف اروپا در تمامی زمینه‌های فرهنگی، هنری و علمی بود. انقلاب صنعتی خود عامل اصلی پدیدار شدن دگرگونی‌ها و تحولات در زندگی اجتماعی - اقتصادی جوامع صنعتی است که از سویی موجب رشد سریع صنایع، توسعه بازرگانی، گسترش شهرنشینی، تولید انبوه، پیشرفت تکنولوژی و در نتیجه تشکیل سازمان‌های بزرگ و پیچیده صنعتی و تجاری را در پی داشت و از طرف دیگر ره آورد آن نابسامانی‌ها و مسائل و مشکلات عظیم اقتصادی - اجتماعی بود. از جمله ارمان‌های این عصر ماشینی شدن سیستم تولید می‌باشد که منجر به بیکاری و آوارگی هزاران نفر از صاحبان حرفه و صنایع دستی شد.

تحولات و دگرگونی‌های ناشی از صنعتی شدن جوامع، گروهی از اندیشمندان و صاحب‌نظران مسایل اجتماعی را برآن داشت برای رفع مسائل و مشکلات ناشی از آن وارد عمل شوند. مطالعات و بررسی نخبگان و مصلحان اجتماعی منجر به تغییر ساختار تعاونی‌های سنتی به تعاونی‌های علمی و صنعتی بود. در همین راستا گروهی از متفکران اجتماعی نیز بر چگونگی اداره سازمان‌های پیچیده صنعتی و تجاری متمرکز شدند که حاصل آن تهیه و تدوین تئوری‌های سازمانی و مدیریت بود.

پیشینه تاریخی تعاون در ایران

شرق‌شناسان برای این باورند که مردم ایران به دلیل شرایط اقلیمی و جغرافیایی و ضرورت مقابله با مشکلات طبیعی، اتحاد و همکاری مردم با یکدیگر جز جدایی‌ناپذیر فرهنگ و پیشینه ایران منظور می‌شود. به سخنی تعاون در ایران به مفهوم واقعی در فرهنگ ایرانی ریشه‌دار است. در راستای مشارکت اقتصادی و

اجتماعی مردم ایران "ویل دورانت"⁶ در کتاب «تاریخ تمدن» آورده است "کتاب اوستا کشاورزی را ستوده و آن را مهم‌ترین و والاترین کار بشر دانسته که خدای بزرگ «اهورا مزدا» از آن بیش از کارهای دیگر خشنود می‌شود". همچنین در زمینه چگونگی مالکیت و کشاورزی در ایران می‌نویسد: "بخشی از اراضی ملک مردم بوده که خود بر روی آن زراعت می‌کردند و در برخی موارد خرده مالکان به صورت خانوار، گروه‌های مشارکتی را به وجود می‌آوردند و به صورت جمعی نسبت به کاشت و برداشت زمین‌های وسیع با هم همکاری می‌کردند." نویسنده در این مباحث به فرهنگ همیاری و همکاری جمعی ایرانیان اشاره دارد.

اما ماهیت مشارکت در ایران با انقراض سلسله ساسانیان و ظهور اسلام در ایران شکل جدیدی به خود گرفت و پس از گرویدن مردم ایران به اسلام و آشنائی با تعالیم گوهربار و عدالت‌گستر دین مبین اسلام، روح تعاون و همکاری بیش از پیش در میان مردم پا گرفت. همواره در بین ایرانیان شاهد نیکوکاری و انجام کار خیر در راه خدا بوده‌ایم برخی از افراد دارای امکانات مالی با ساختن حمام، مسجد، کمک به ساخت راه و پل می‌نمودند و افرادی که دارای بضاعت مالی نبودند اغلب با همکاری در ساخت و تامین نیروی انسانی مورد نیاز یا در اختیار گذاشتن ابزار کار، در این امور مشارکت می‌نمودند. به عبارتی در این برهه از تاریخ ایران شاهد تعاون و همکاری به شیوه سنتی هستیم. از آنجایی که ایران کشوری با پیشینه کشاورزی و دامداری است اغلب تعاونی‌ها نیز در قالب مشارکت در امور کشاورزی و دامداری

به شکل آماده سازی زمین، کاشت و برداشت و همکاری در قالب تعاون و مشارکت به صورت: «بنه»^۷ «حراثه»^۸، «واره»^۹، دون و ... هستیم.

همانطور که اشاره شد ایران به دلیل شرایط اقلیمی و مواجه با کمبود آب ملزم به استفاده بهینه از آب برای کشاورزی بود به همین دلیل فرهنگ مشارکت و نظام مند نمودن مصرف آب با کشاورزی ایران عجین می باشد که حاصل آن شکل گیری مشارکت و تعاون کشاورزان برای توزیع و تامین آب است. از این رو مردم ایران پیوسته برای هموار نمودن مشکلات و سختی های زندگی همیشه در کنار هم بودند، به سخنی تعاون ریشه در سنت ها و باورها و فرهنگ مردم ایران دارد.

در بررسی تاریخی و مرور پیشینه تعاون در ایران ملاحظه نمودید که تعاون و همکاری بین مردم به واسطه نیاز و اقتضای شیوه زندگی مردم ایران می باشد اما شکل گیری تعاون به صورت رسمی و سازمان یافته و به معنی "سازمانی" و "نهاد تعاونی" با تصویب قانون تجارت به سال ۱۳۰۳ شمسی معنی می یابد. البته

۷- بنه: زمین کشاورزی که در آن چند کشاورز به طور مشترک کار می کردند و سهم معینی از آب داشتند (فرهنگ فارسی امروز)

۸- زمین زراعتی دیم و مربوط به طوایف مختلف در منطقه است که به آن حراثه گویند. تقسیم بندی سهم (حراثه) از دموکراتیک ترین نحوه های تقسیم مالکین اراضی و کشاورزی است. سهم برای همه است. پیر و جوان، پیر زن و پیر مرد و فقیر و غنی فرق نمی کند. هر حراثه به نام یک طایفه به یک نفر به نام موزیری (مزارع) تعیین می کردند. یک ماه قبل از فصل زراعت دیم موزیری (فلاح) می رفت درخانه ها برای هر سهم سی من جو یا گندم و مبلغی برای هزینه کشت می گرفت. (ویکی پدیا)

۹ - واره: «واره» نوعی سازمان غیررسمی تعاونی سنتی غالباً «زنانه» و بسیار کهن با محور اصلی «همیاری»، از نوع «تجمیعی» (همگرا) است. (واره درآمدی به مردم شناسی و جامعه شناسی تعاون)

مفاد قانونی مطرح شده در قانون تجارت نیز در حد بحث در زمینه تعاونی‌های تولید و مصرف می‌باشد.

اما از لحاظ تشکیل و ثبت فعالیت تعاونی‌های رسمی می‌توان سال ۱۳۱۴ را آغاز فعالیت تعاونی‌ها در ایران دانست، زیرا در این سال دولت اقدام به تشکیل نخستین شرکت تعاونی روستائی در منطقه "داور آباد"، گرمسار نمود. اما مبنای تشکیل و ثبت تعاونی به صورت رسمی در ایران همان قانون تجارت سال ۱۳۱۱ بود.

در زمان جنگ جهانی دوم، حکومت وقت با استناد به مفاد مندرج در قانون تجارت سال ۱۳۱۱، وزیر وقت کشور را مامور می‌نماید تا هیأتی را برای تعلیم ماموران و آشنا ساختن مردم با مفهوم قوانین تعاون به شهرها و روستاهای دور و نزدیک اعزام نماید تا بدین ترتیب ضمن اشاعه فرهنگ سازمانی تعاون در اقشار تولیدکننده، انگیزه حس مسئولیت را در آنها تربیت نماید. در همین راستا تعدادی از تعاونی‌های مصرف به منظور توزیع ارزاق عمومی در مناطق شهری کشور شکل گرفت. در سال ۱۳۳۲ اولین قانون تعاونی ایران با الهام از قوانین خاص سایر کشورها تهیه شد و سپس به صورت لایحه قانونی به تصویب رسید.

در سال ۱۳۳۴ لایحه مزبور با اصلاحاتی از تصویب مجلس وقت گذشت و اولین قانون تعاون ایران تصویب شد که شالوده و بنیان اکثر تعاونی‌ها بعد از سال ۱۳۴۱ بر آن استوار است. در سال ۱۳۴۱ بر اساس تبصره ۲ ماده ۱۶۵ قانون مربوط به اصلاحات ارضی رژیم گذشته، کشاورزان در صورت عضویت در شرکت تعاونی روستایی، شایستگی دریافت زمین را بدست می‌آوردند. همین امر موجب شد در

مدت کوتاهی بیش از ۸ هزار شرکت تعاونی روستائی شکل گرفت که در مرحله بعد با ادغام آنها با یکدیگر حدود سه هزار شرکت تعاونی به ثبت رسید.

در سال ۱۳۴۲ به منظور حمایت از تعاونی‌ها، سازمان مرکزی تعاون روستائی ایران تاسیس شد که هدف اصلی آن کمک به پیشرفت نهضت تعاون در مناطق روستائی و کمک اعتباری به اجرای برنامه‌های اتحادیه و شرکت‌های تعاونی روستائی بود هدف اصلی آنان و همراهی سازمان عمران منطقه‌ای تنها حول محور بهره‌برداری کامل از عوامل کشاورزی بود.

در بیست و سوم اردیبهشت ماه سال ۱۳۴۶ سازمان مرکزی تعاون کشور، زیر نظر نخست وزیری، به منظور تفهیم اصول تعاون، ترویج آن در سراسر کشور و نیز تهیه قوانین لازم و ایجاد امکانات مناسب برای تعاونی‌ها بوجود آمد. اولین اقدام این سازمان مطالعه و تحقیق تطبیقی در قوانین تعاونی سایر کشورهای جهان و تنظیم قانون جامعی برای شرکت‌های تعاونی بود.

در همین راستا، در بیست سوم اسفند ماه ۱۳۴۹، قوه مقننه، به منظور توسعه امور تعاونی کشور و اشاعه مفاهیم، آشنایی مردم با اصول و قواعد و تعلیمات تعاونی، فراهم نمودن تدریجی موجبات همکاری افراد و تجمع و تمرکز سرمایه‌های کوچک و توسعه منابع اعتباری و بسط سازمان‌های تعاونی کشور، "وزارت تعاون و امور روستاها" را تاسیس نمود. پس از مطالعه و تحقیق تطبیقی در قوانین تعاونی سایر کشورهای جهان، سرانجام در شانزدهم خرداد ماه ۱۳۵۰ قانون شرکت‌های تعاونی در ۲۵ فصل و ۱۴۹ ماده به تصویب رسید و مقرر شد که این قانون به مدت پنج سال به صورت آزمایشی اجرا شود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی بار دیگر مشارکت مردم در فعالیت‌های اقتصادی و تحقق عدالت اجتماعی مورد توجه قرار گرفت. در همین راستا اصل چهل و چهارم قانون اساسی به **"بخش تعاونی"** به عنوان دومین بخش رسمی اقتصاد کشور، هم‌ردیف با بخش‌های دولتی و خصوصی مورد تصویب قرار گرفت. در مباحث پیش‌رو سعی خواهیم نمود ضمن آشنایی با ابعاد و چگونگی فعالیت هریک از این بخش‌ها (دولتی، تعاونی و خصوصی) اشاره‌ای به تفاوت **"بخش تعاونی"** با سایر بخش‌های اقتصادی داشته باشیم.

اهداف اساسی تعاون

امروزه تعاونی‌های سراسر دنیا برآن هستند تا با ایجاد بازار تولید و مصرف یکپارچه نه تنها نقش اثرگذار و تعیین‌کننده بر جریانات حاکم در دنیای داد و ستد داشته باشند بلکه عاملی برای کوتاه کردن دست واسطه، گسترش فرهنگ رقابت منطقی و سازنده در نتیجه مانعی برای اوج گرفتن قیمت‌های غیرمنصفانه باشند در چنین شرایطی بی‌شک تعاونی‌ها می‌توانند با عضویت آحاد مردم در شرکت‌های تعاونی **"اصل توجه به جامعه"** را با جلوگیری از استثمار مردم و ایجاد رفاه نسبی فراهم آورند. به منظور فراهم آوردن اقتصادی سالم، در مسیر تامین نیاز جامعه و توانمندسازی، بسترسازی توسعه اجتماعی، بخش تعاونی جمهوری اسلامی ایران نیز اهداف خود را به شرح زیر اعلام می‌نماید:

۱- ایجاد و تأمین شرایط و امکانات کار برای همه بمنظور رسیدن به اشتغال

کامل،

۲- قراردادن وسائل کار در اختیار کسانی که قادر بکارند ولی وسائل کار ندارند،

- ۳- پیشگیری از تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروههای خاص جهت تحقق عدالت اجتماعی،
- ۴- جلوگیری از کارفرمای مطلق شدن دولت،
- ۵- قرار گرفتن مدیریت و سرمایه و منافع حاصله در اختیار نیروی کار و تشویق بهره‌برداری مستقیم از حاصل کار خود،
- ۶- پیشگیری از انحصار، احتکار، تورم و اضرار به غیر،
- ۷- توسعه و تحکیم مشارکت و تعاون عمومی بین همه مردم،

تعاون در تاریخ ادیان

تمامی ادیان و آیین‌های الهی همواره انسان را به نیکوکاری، نودوستی، همبستگی و تعاون، جوهره و سرشت آفرینش، دعوت می‌نمایند. بطوری که بدون وجود تعاون دین مفهومی ندارد زیرا «هدف دین در هر قومی حداقل ایجاد همکاری و تجانس میان مردم است» (خدایار محبی). اغلب مذاهب، آیین‌ها و مکاتب انسان‌محور خواستار برقراری عدالت اجتماعی در جهان می‌باشند و با هر نوع بی‌عدالتی و استثمار مخالفند.

برای نمونه در آیین زرتشت، از جمله آیین‌های باستانی و انسان‌محور ایران باستان شاهد آن هستیم که زرتشت پیروان خود را به نیک‌اندیشی و یاری یکدیگر به اعمال نیک دعوت می‌کند تا اهورمزدا، مظهر خیر، بر بداندیشی، شر، مظهر پلیدی و اهریمن پیروز گردد. بدین‌سان همکاری، یاری و تعاون با هم در امور خیر و مقابله با شر از جمله وظایف دینی و اخلاقی آنان قلمداد می‌شود. در آیین زرتشتی انسان برای رسیدن به کمال مطلوب باید مراحل شش‌گانه را طی نماید، یکی از این مراحل "اقتدار" است که برای رسیدن به آن "هر انسانی برای زندگی دنیا لازم است بدون هیچ‌گونه غرور و کینه‌ای با دیگران همکاری کند و از کمک به دیگران دریغ نرزد چرا که جوهر انسان را بر مبنای تعاون و همیاری با دیگران سرشته‌اند و این نکته‌ای بسیار اساسی در تکامل انسان است" (ناظری، ۱۳۸۲)

در دین یهود نیز همکاری عمومی از وظایف پیروان این دین قلمداد می‌شود، کوشش در نگهداری سرزمین خدا و اصلاح امور اقتصادی از جمله آموزه‌های دینی یهودیت می‌باشد که لازمه آن همکاری متقابل است.

آنچه از تورات دریافت می‌نمایم دعوت خداوند از قوم بنی اسرائیل برای همکاری و رعایت تعاون اجتماعی است، حتی دین یهود پیروان موسی را به رعایت حدود همسایگان خویش، پاسداشت مال و جان و ناموس مردم و بیش از همه الگوسازی همکاری متقابل در تمامی امور زندگی ملزم می‌نماید.

تعاون در دین مسیحیت با تجلی عشق و محبت به تمامی مخلوقات خدا، نیکوکاری و دوری از دشمنی با یکدیگر، از محورهای بنیادی پرورش انسان با روح تعاون و همیاری انسان‌ها با هم در تمامی مراحل زندگی، سختی، مشقت، شادی و سرور است. به همین دلیل پیروان دین مسیحیت به خصوص، کاتولیک‌ها، تعاون و اصول آنرا با آغوش باز پذیرفته‌اند و تعاون را مبنای پیشرفت و رونق امور اقتصادی و اخلاقی می‌دانند.

تعاون و اسلام

برای درک و دریافت آموزه‌های تعاون در دین اسلام و شناخت روح همبستگی و تعاون اسلامی، لازم است ابتدا کتاب آسمانی قرآن، احادیث و احکام مربوط به این باور و عنصر اساسی در جهانی شدن دین اسلام را مطالعه نماییم. در این رهگذر مطالعه سیره پیامبر اسلام و ائمه اطهار ضروریست. چرا که پیامبر اسلام تعاون بین مسلمانان را به عنوان بنیان جامعه اسلامی و همه امور عبادی، سیاسی، اقتصادی و

اجتماعی مورد تاکید قرار می‌دهند در همین راستا خداوند به پیامبر اسلام فرمان می‌دهد که در کارها با مردم مشورت کند و به مومنان می‌فرماید که "در کارها با یکدیگر مشورت نمایند" و در نیکوکاری و پرهیزکاری یکدیگر را یاری رسانده و از هم پیشی گیرند. آیات زیر بیانگر تاکید دین اسلام بر همکاری، تعاون و همیاری است:

«و شاورهم فی الامر» (اعراف / ۱۵۹) ای محمد در کارها با آنها مشورت کن.

«و امرهم شورا بینهم» (شوری / ۲۸) در کارها با یکدیگر مشورت کنید.

«تعاونوا علی البر و التقوی و لاتعاونوا علی الاثم و العدوان» (مائده / ۲) یعنی در نیکوکاری و کارهای خیر با یکدیگر همکاری کنید و در گناه، خطا، ستمگری و تجاوز مشارکت نکنید.

چنین فرامینی شکل سازمان‌های اجرایی و اداره عمومی و خصوصی را در جامعه اسلامی مشخص می‌نماید. از سویی اقتصاد اسلامی حاصل و نتیجه جهان بینی و مکتب خاص و بالاخره ایدئولوژی مخصوص به خود است. در حقیقت نظام اقتصاد در اسلام جزئی از اجزای نظام اسلامی است که در رابطه با سایر اجزاء، مجموعه واحدی به نام مکتب اسلام را تشکیل می‌دهد.

تعاون و سوسیالیسم^{۱۰}

۱۰ - سوسیالیسم: اندیشه‌ای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است که هدف آن لغو مالکیت خصوصی ابزارهای تولید و برقراری مالکیت اجتماعی بر ابزارهای تولید است این مالکیت اجتماعی ممکن است مستقیم باشد، مانند مالکیت و اداره صنایع توسط شوراهای کارگری، یا غیر مستقیم باشد، از طریق مالکیت و اداره دولتی صنایع (دانشنامه آزاد ویکی پدیا)

در دیدگاه سوسیالیسم نسبت به تعاون و یا رابطه سوسیالیسم و تعاون دو نظریه متضاد وجود دارد. از آنجایی که سوسیالیسم نیز بر لغو مالکیت خصوصی تاکید دارد برخی براین باورند که تعاون و سوسیالیسم دارای دو کیفیت مشابه هستند و گروهی با این نظر مخالف می‌باشند. برای پاسخ به پرسش‌های زمینه‌های تشابه و تفاوت سوسیالیسم و تعاون لازم است ابتدا صفات مشخصه سوسیالیسم قبل از سال ۱۸۴۸ را بررسی نماییم.

بعد از انقلاب فرانسه دو جریان سوسیالیستی بوجود آمد که از لحاظ هدف و شیوه عمل کاملاً با هم متفاوت بود:

الف: سوسیالیسم منتج از آسوسیاتیونیست که قبل از سال ۱۸۴۸ بوجود آمد.

ب: سوسیالیسم الهام گرفته از تئوری‌های مارکسیست که بعد از سال ۱۸۴۸ بوجود آمد.

متفکران و تئوری‌پردازهای گروه اول، افرادی مانند رابرت اوون، شارل فوریه^{۱۱}، لوئی بلان^{۱۲} و فلیپ بوشه^{۱۳} بودند که برای حل مسائل اجتماعی، "اتحاد آزادانه افراد" را قبول داشتند. براساس همین باور آنها نه تنها مداخله دولت در امور اقتصادی و دادن قدرت تام به دولت را رد می‌کردند بلکه بر همکاری متقابل، تعاون و اتحاد بین تمامی اقشار جامعه برای رسیدن به جامعه‌ای عدالت‌محور تاکید داشتند.

11 – Charles Fourier (1772-1842)

12 – Louis Blane

13 – Philipp. Bouchez

از این رو نظریه پردازان و منتقدان اقتصادی - اجتماعی تشابهاتی بین اهداف نهضت تعاون با سوسیالیسم آسوسیاتیونیست را مطرح می کنند، به طوری که بعضی این دو را یکسان دانسته اند. جنبه های مشترک آن به طور خلاصه عبارتند از:

۱- تمایل به دگرگونی اجتماعی

اولین صفت مشترک سوسیالیسم آسوسیاتیونیست و نهضت تعاون، وجه مشترک رادیکالی و به اصطلاح غیر انقلابی بودن آن است که به هیچ وجه مالکیت سرمایه داری را نادیده نمی گیرند. بلکه بر این باورند که با رشد و تکامل اقتصاد جامعه به سوی تعاونی خود به خود نظام سرمایه داری تضعیف خواهد شد. چرا که مشخصه اقتصاد تعاونی، دوری از هرگونه فعالیت و عملکردی در راستای سودجویی است. به سخنی اقتصاد تعاونی "اصل خدمت" را جایگزین "اصل منفعت" در امور تجاری نموده است. با تحقق "اصل خدمت به جامعه"، بی شک پایه های نظام سرمایه داری متزلزل خواهد شد در نتیجه نهضت تعاونی همانند سوسیالیسم کارکردی اصلاح طلب و در برابر سرمایه داری در جامعه عمل خواهد کرد.

۲- انسان محوری

نظریه پردازان، سوسیالیسم آسوسیاتیونیست و تعاون را نهضت های مردمی می دانند که در صورت حمایت، آحاد مردم طعم موفقیت را خواهند چشید. ارزش ها و باورهای آنها بر پایه جذب آحاد اجتماعی و ارزش های انسان محور

استوار است. سوسیالیسم خواهان آن است که با شکل‌گیری احزاب متشکل از توده مردم انسان‌محوری خود را اثبات نماید و نهضت تعاون، نهادهای تعاونی را خاستگاه و جایگاه تجلی ارزش نهادن بر خواست‌های انسان می‌داند. به همین دلیل ساختار شکل‌گیری سوسیالیسم و تعاونی را همسان می‌داند.

۳- صلح‌گرایی

وجه اشتراکی که سبب مقایسه آسوسیاتیونیست و تعاون می‌شود، آرمان‌خواهی هر دو در صلح‌طلبی است. آسوسیاتیونیست که به "سوسیالیست مسیحی" نیز معروف است، الهام گرفته از دین مسیحیت می‌داند. همانطور که در بررسی ادیان نیز اشاره شد دین مسیحیت بر پایه مهرورزی و صلح استوار است. اما آنچه سبب وجه تمایز تعاونی با سایر نهادهای اقتصادی می‌شود و در اصول بین‌المللی بدان تاکید شده، قائل شدن حقوق انسانی برای عضویت داوطلبانه بدون تبعض در رنگ، زبان، دین و نژاد است. از سویی رفاه اجتماعی و ریشه‌کنی فقر که خود از جمله عوامل نابرابری اجتماعی می‌باشد، اساس شکل‌گیری تعاونی است. در روند رو به رشد تعاونی‌ها همانطور که "اتحادیه بین‌المللی تعاون"^{۱۴} (ICA) در هشتاد و چهارمین سالگرد روز بین‌المللی تعاون در سال ۲۰۰۶ تاکید نمود: "شایسته است ارزش‌های تعاون در راستای فراهم آوردن دنیایی سالم‌تر و امن‌تر گام بردارد" در همان سال به مناسبت دوازدهمین سالگرد اعلام روز بین‌المللی تعاون از سوی سازمان ملل، "یان مک دونالد"، مدیر وقت اتحادیه بین‌المللی تعاون^{۱۵} اذعان داشت

14 -International Cooperative Alliance

۱۵ Iain Macdonald , ICA Director General

: تعاونی‌ها قابلیت آن را دارند که ارزش و اصول خود را در ارتقا صلح تدوین نمایند. ارزش‌هایی نظیر عدم وابستگی، اتکا بر آرا اکثریت و رعایت انصاف و سهم برابر می‌تواند به میلیون‌ها انسان در سراسر جهان برای اقتصاد، دی امن کمک نماید " (ICA NEWS)

۴- توزیع عادلانه ثروت

آسوسیاتیونیست‌ها و پیروان تعاون معتقد به توزیع عادلانه ثروت بین کلیه طبقات اجتماعی می‌باشند و مخالف تسلط طبقه‌ای بر طبقات دیگر هستند، بطور مثال: "لویی بلان" معتقد بود که به هرکس مطابق نیاز و احتیاج باید سهمی داد یا عده‌ای از آسوسیاتیونیست‌ها معتقد بودند که به هرکس مطابق کاری که انجام می‌دهد باید سهمی داده شود، مبانی ساختار تعاونی نیز بر این باور است که با اجرایی نمودن اصول تعاون، "توزیع ثروت" به صورت عادلانه محقق خواهد شد. چراکه در نخستین گام شگل‌گیری تعاونی، "اصل رقابت" جای خود را به "همکاری متقابل" می‌دهد. سپس "اصل انگیزه افزایش سود" در چرخه تعاملات اقتصادی جای خود را "به انگیزه خدمت و تامین نیاز متقاضی" می‌سپارد. از سویی دیگر در ساختار تعاونی، توزیع‌کننده و مصرف‌کننده در زنجیره تامین نیاز یکدیگر قرار می‌گیرند، در نتیجه با تقسیم سود برابر در بین آنها، توزیع عادلانه ثروت تحقق می‌یابد.

۵- مبانی تاریخی و فکری

از نظر مبانی تاریخی در کشورهای غربی نهضت سوسیالیسم آسوسیاتیونیست و نهضت تعاونی باهم مشابه و همزاد هستند. بررسی‌های تاریخی بیانگر آن است که اساس تعاون امروزی را آسوسیاتیونیست‌ها قبل از سال ۱۸۴۸ پی‌ریزی نمودند در نتیجه شالوده و بنیان تعاونی‌ها بر مبنای تئوری‌های آنان است که به صورت نهادی اقتصادی اجتماعی رشد کرده‌اند.

علی‌رغم وجوه اشتراک اصول تعاون به اصول سوسیالیستی قرن نوزدهم، اما نوع نگاه و کارکرد این دو حرکت اجتماعی سبب تفاوت آنها از هم می‌شود. به سخنی همان وجه اشتراک **"انسان محوری"** سوسیالیست‌های آسوسیاتیونیست و تعاون در جایگاه کارکردی و ایفای نقش انسان در تولید، عامل بنیادی برای تفاوت قائل شدن آنها می‌شود. گروه اول انسان را به عنوان **نیروی مولد** مورد توجه قرار می‌دهد حال آنکه پیروان تعاون به انسان بر مبنای **مصرف‌کننده و توجه برای رفع نیازهای آنان** توسط خود آنان تاکید دارد. همچنین تعاون بر عکس سوسیالیست‌های آسوسیاتیونیست به دنبال تشکیل ساختارهای جدید سازمان‌های اجتماعی یا به قول سوسیالیست‌ها **پروژه‌های احیا کننده** نیست.

تعاون و مارکسیسم :

بدون تردید موارد اختلاف زیادی بین تعاون و مارکسیسم وجود دارد و موارد تشابه آن بسیار اندک است در این قسمت به برخی از این موارد اشاره می‌شود:

۱- جهان‌شمولی: گرچه مارکسیسم و تعاون هر دو با تبعیض نژادی مخالف هستند اما تئوری آنها در جهان‌شمولی این باور متفاوت است. جهان‌شمولی

مارکسیسم بر اساس اندیشه مارکس استوار بوده و معتقد است که پرولتاریا^{۱۶} وطن ندارد و در نتیجه جهان‌شمولی مارکسیسم بر مبنای نفی میهن پایه‌گذاری شده است، حال آنکه جهان‌شمولی در باورهای تعاونی به معنی نفی ملیت نیست بلکه همکاری و تعاون ملت‌ها برای ساختن فردای اقتصادی مطمئن‌تر و رعایت ارزش‌های تعاون، "رعایت انصاف و داد و ستد عادلانه"^{۱۷} است.

۲- سیاست و اقتصاد : اشاره به تفاوت این دو نهضت لازم و ضروری است چرا که مارکسیسم نهضت سیاسی می‌باشد حال آنکه تعاونی نهضت اقتصادی- اجتماعی است. مارکسیسم در راستای رسیدن و دستیابی به قدرت سیاسی تلاش می‌کند و بر این باور است که با بدست گرفتن قدرت سیاسی می‌توان تحولات اقتصادی و اجتماعی را با تدوین قانون در راستای اهداف مارکسیسم به وجود آورد. اما نهضت تعاون بدنبال فراهم آوردن بستر اقتصادی سالم و توانمند برای ایجاد جامعه‌ای در مسیر توسعه می‌باشد، البته لازم به ذکر است که این گفته به معنی نفی حمایت تعاونی‌ها از احزاب سیاسی نیست. از آنجایی که هدف تعاونی‌ها ارتقا سطح رفاه اجتماعی آحاد مردم در سراسر دنیا است و تابع قوانین کشوری دولت‌های

16 - The proletariat

پرولتاریا یا طبقه کارگر، که از انقلاب صنعتی به بعد شکل گرفته است. از نظر مارکسیسم پرولتاریا کسانی هستند که مالک ابزار و تولید نمی‌باشند، آنها صرفاً کارگران حقوق بگیر می‌باشند. در باورهای مارکسیستی این طبقه در برابر بورژوا قرار می‌گیرد. (برداشت آزاد از دانشنامه ویکی پدیا)

17 -Fair Trad

در مباحث مطرح در خصوص ریشه‌کنی فقر توسط تعاونی‌ها تجارت عادلانه و بر مبنای انصاف را یکی از آئین‌های مهم برای ایفای نقش تعاونی‌ها در ریشه‌کنی فقر اعلام شده است. در این راستا همایشی با همکاری دفتر منطقه‌ای آسیا و اقیانوسیه اتحادیه بین‌المللی تعاون به سال ۲۰۰۶ در ایران برگزار شد که برای کسب اطلاعات بیشتر می‌توانید به سایت دفتر منطقه‌ای مراجعه نمایید. (مؤلف)

خود می‌باشد، نمی‌توان منکر حمایت دولت‌ها برای تحقق آرمان‌های تعاونی شد. این امر نیز دلیل بر آن نیست که تعاونی‌ها در تعارض، برعلیه و یا وابسته به دولت‌ها باشند، بلکه دولت‌ها می‌توانند با تدوین سیاست‌های خود در راستای اهداف تعاونی‌ها: "تامین، ایجاد و گسترش رفاه عمومی" همدوش نهضت تعاون آنان را یاری نمایند.

۳- ریشه طبقاتی و غیرطبقاتی: تعاون و مارکسیسم ریشه‌های طبقاتی یکسانی ندارند در نتیجه اقشار اجتماعی همگن^{۱۸} را تحت پوشش قرار نمی‌دهند. مارکسیسم به عنوان نهضت پرولتاریا با هدف بهبود وضع کارگران موجودیت یافت و با تکیه بر این باور به منظور حاکمیت یافتن طبقه کارگر بر جامعه و ایفای نقش قاطعانه آنها، اهداف خود را در بستر اقدامات سیاسی و احزاب مارکسیستی جستجو می‌نماید. حال آنکه "نهضت تعاون"^{۱۹} نه تنها به طبقه خاصی تعلق ندارد بلکه اعضای آن شامل افرادی با پیشینه طبقاتی و افکار سیاسی متفاوت می‌باشد، تنها وجه اشتراک آنها نیاز مشترک و نداشتن امکانات لازم برای برآورد نیاز به صورت انفرادی است. تعاون اهداف خود را بر پایه تقویت روحیه خودیاری و کمک متقابل برای تامین نیازهای مشترک اعضا بنا نهاده است. همچنین برخلاف مارکسیسم، تعاون اهداف خود را در بستر چالش‌های اقتصادی هدف گذاری می‌نماید در نتیجه دوشادوش موسسات تعاونی گام بر می‌دارد. مخاطب نهضت تعاون، تمامی اقشار اجتماعی، به سخی کلیه خدمات گیرندگان از تعاونی اعم از کارگر، کارمند، دانشجو و ... می‌باشند.

18 -Congenial

19 -Cooperative Movment

۴- مالکیت: در مبحث مالکیت نیز بین تعاون و مارکسیسم اختلافات فاحشی وجود دارد. شالوده عقیدتی مارکسیسم بر حول محور **نفی مالکیت خصوصی** استوار است حال آنکه تعاون با فلسفه وجودی مالکیت خصوصی هیچ مشکلی ندارد بلکه با انگیزه سود شخصی در فعالیت‌های اقتصادی یا هرگونه **سودجویی به نفع گروه خاص**، استثمار اقشار اجتماعی و افزایش قیمت از طریق رقابت‌های بازار داد و ستد و نادیده گرفتن رفاه حال جامعه، عدم توسعه و ارتقا اجتماعی مخالف است. از سویی دیگر نهضت تعاون با تاکید بر تقسیم سود عادلانه بین اعضا در مسیر توانمندی اعضا و جامعه گام برمی‌دارد. بدین ترتیب هیچ یک از دلایل ارائه شده دال بر نفی مالکیت خصوصی در تعاونی‌ها نیست. بلکه سنگ زیربنای تمامی تعاونی‌های مردمی بر پایه منابع مالی و سرمایه‌های خصوصی اعضا داوطلب تشکیل تعاونی‌ها می‌چرخد. در نتیجه رسالت تعاونی‌ها فراهم کردن زمینه تعادل مالکیت در جامعه است. حال آنکه اساس عقاید مارکسیسم بر مبنای نفی مالکیت خصوصی می‌باشد، ولی تعاون مالکیت خصوصی را اولاً رد نمی‌کند بلکه قید و شرطی را برای آن قایل است. همانطور که اشاره شد تعاون با اصل انگیزه سود شخصی در فعالیت‌های اقتصادی و یا سودجویی مخالف است. در این راستا تعاون بر **تقسیم عادلانه ثروت** اصرار دارد و محروم نمودن مردم از مالکیت خصوصی را منطقی نمی‌داند، بلکه خواستار تعادل مالکیت در جامعه است.

۵- مذهب: مارکسیسم دارای عقاید ضد مذهبی است و مذهب را برای مردم افیون می‌داند حال آنکه اصول اولیه تعاون حاکی از عدم تعصب و بی‌طرفی تعاونی در امور سیاسی و مذهبی، نه نفی مذهب می‌باشد. در اصل پنجم اصول راچدیل

(۱۹۳۷) به صراحت به "عدم تعصب و بی طرفی در امور سیاسی و دینی"^{۲۰} اشاره شده است و به سال ۱۹۶۶ در بازنگری اصول بین المللی تعاون آمده است که "عضویت در تعاونی ها داوطلبانه بدون محدودیت اجتماعی، سیاسی یا مذهبی برای تمامی کسانی که خواستار بهره مندی از خدمات تعاونی هستند تنها با پذیرش ضوابط عضویت امکان پذیر است. همچنین شرح حال اکثر تئوریسین ها و بنیانگذاران تفکر تعاون نیز حاکی از عقاید مذهبی آنان است و هرگونه عداوت با مذهب را مغایر با فلسفه و اصول تعاون دانسته و کاملاً محکوم می نمایند.

تعاون و کاپیتالیزم:

اگرچه برخی از تئوریسین های اقتصادی، اجتماعی برای این باورند که تعاون و نظام سرمایه داری در بعضی از اصول با هم توافق دارند و مهمترین آن ها پذیرفتن مالکیت فردی و اصل آزادی فعالیت های اقتصادی است ولی در بسیاری از اصول، خط مشی و راه های انتخابی کاملاً از هم متمایز هستند.

در اقتصاد سرمایه داری، مردم در خدمت سرمایه هستند و برای فرد ثابتی کار می کنند و ثمره فعالیت اقتصادی آنها عاید سرمایه دار و مالک می شود ولی در اقتصاد تعاونی نتیجه فعالیت اقتصادی به اعضای تعاونی برمی گردد. در اقتصاد سرمایه داری، مالکیت عامل مسلط و سرمایه نقش فرمانروا را به عهده دارد، در حالی که در اقتصاد تعاونی، روابط بین فرد و سرمایه به نحواساسی دگرگون شده و عامل اصلی انسان و عضو تعاونی است و نقش سرمایه تاحد خدمتگزاری کاهش می یابد. اقتصاد سرمایه داری تاکیدش بدون هیچگونه قید و شرط بر مالکیت فردی و خصوصی،

سرمایه و ابتکار شخصی است و مالکیت خصوصی سرمایه را تنها ضامن پیشرفت می‌داند ولی اقتصاد تعاونی موجودیت خود را در درجه اول بر مبنای عامل انسانی و عضویت، نه مالکیت استوار می‌سازد.

در کل می‌توان گفت: اقتصاد تعاونی قادر است بسیاری از بحران‌های اقتصادی ناشی از نظام سرمایه‌داری را از بین ببرد و در شرایط بروز بحران‌ها، کمترین تاثیر آن، جلوگیری از افزایش قیمت است که زمینه توزیع عادلانه ثروت در سطح جامعه را فراهم می‌آورد.

ریشه‌های اندیشه تعاونی

سالیان سال است که اجتماعات، جامعه بشری را شکل می‌دهند. حتی در تاریخ جوامع نانویسا اجتماعات به شکل کلان، قبیله، ایل و سایر صورت‌های جوامع بشری، شناسه‌های خود را برای هدایت و تعریف ملاک و معیارهای روابط گروهی و انجام کارهای گروهی مشترک مثل کشاورزی، شکار یا جنگ به طور مشخص ارائه می‌نمایند. حاصل این شناسه‌ها پدید آمدن مقررات اجتماعی و پدیدار شدن تمدن بشری است که به مرور در چالش مسیر تکامل رشد جوامع بشری، ارزش‌ها متولد و سنگ بنای تدوین و چارچوب نظام‌مندی اجتماعات می‌گردد.

همانطور که اشاره شد تعاون از جمله ره آوردهای جوهره و ذات هستی برای شکل گرفتن، پدید آمدن و تداوم خلقت است. از این رو ارزش بودن و ارج نهادن تعاون و مشارکت انسانی سرآغاز پدید آمدن جامعه متمدن می‌باشد. در نتیجه توجه مصلحان اجتماعی و اندیشمندان به این امر مهم حیات بشری بدیهی است چرا که آنان نیز همواره دغدغه جهانی پر از صلح، آرامش و ارج نهادن شعور انسانی را دارند. برخی از آنان ریشه‌های اندیشه تعاون در جوامع انسانی را بدین گونه تعریف می‌کنند:

✓ انسان به عنوان موجود اجتماعی به دیگران وابسته است.

✓ انسان برای زندگی بر روی این کره خاکی و برآوردن نیازهای خود به کار و کوشش و فعالیت‌های اقتصادی می‌پردازد که فعالیت‌های تعاونی مناسب‌ترین شکل آن است.

✓ آنچه که انسان از راه کارگروهی تولید می‌کند نیاز به توزیع دارد و با توجه به اینکه تولید بعد اجتماعی به خود می‌گیرد، مصرف نیز جنبه اجتماعی دارد و بایستی به صورت عادلانه و درست انجام شود.

✓ برای اینکه کارگروهی، کارا و ثمربخش باشد، لازم است سازمان یافته، منظم و قابل کنترل باشد و از سوئی در جهان امروز، مدیران و مسئولانی مورد پذیرش هستند که جوابگوی کسانی باشند که آنان را با رای گیری انتخاب کرده اند، به بیان دیگر رهبری دمکراتیک مورد نیاز سازمان های اجتماعی و اقتصادی است.

✓ انسان در حالی که به دیگران وابسته است، گرایش سیری ناپذیری به آزادی دارد و لذا می خواهد کارها را با میل و خواسته خود انجام دهد. یعنی مشارکت بدون اجبار و کوشش از روی علاقه و داوطلبانه.

✓ لازمه زندگی بشر سازگاری با نیازهای در حال تغییر است. از این رو بهتر است بتوانیم نیروهای طبیعت را هدایت کرده و خود را در روابط متقابل با دیگران تابع نظم و انضباط قرار دهیم. بدین ترتیب آموزش و بازآموزی ضروری تلقی می گردد. این حقایق و نیازها که بخشی از تجربه جهانی بشر را شکل می دهند به عنوان راهنمای تدوین خط مشی اجتماعی و گسترش اصولی نهادها مورد پذیرش است. همین امر نکته مورد توجه پیشگامان راچدیل بود که توانایی شناخت و درک آن را داشتند و آنها را در اداره شرکت تعاونی خود مدنظر قرار دادند. بدین ترتیب اصول و اندیشه های زیربنایی که در تدوین اصول شرکت های تعاونی به کار گرفته شد نه تنها خیالی نبود، بلکه پی آمد دو ساله ناشی از بحث و گفتگوی جدی است.

باتوجه به این حقایق می توان صفتها یا مشخصه های هفتگانه بنیادین زیر را برای تعاونی ها برشمرد که سنگ زیر بنای هفت اصل بین المللی تعاون می باشد:

۱- انجمن یا اتحاد^{۲۱}:

همبستگی و اتحاد بارزترین راه چیره شدن بر جزم‌اندیشی ناشی از مکتب اصالت فرد است.

۲- اقتصاد^{۲۲}:

بارزترین عامل گردهم آمدن افراد در شرکت‌های تعاونی، تامین نیازهای اقتصادی در رسیدن به امنیت اقتصادی آنان است.

۳- انصاف^{۲۳}:

پیشگامان راجدیل، عدالت را اساس کار و فعالیت‌های اقتصادی خود قرار دادند و کلمه «منصفانه»^{۲۴} را در عمل پیاده کردند. در این راستا اجرای "اصل انصاف" نیاز به اجرای عدالت واقعی برای تمام طرف‌های ذینفع دارد.

۴- دموکراسی^{۲۵}:

از جمله تفاوت‌های بارز اقتصاد تعاونی با سایر نظام‌های اقتصادی "اصل دموکراسی" است و در حقیقت اعضا تعاونی براین باورند که شرکت تعاونی موظف می‌باشد کلیه مزیت‌های ناشی از عضو را افزایش داده و مطابق میل و رضایت اعضا اداره شود.

۵- آزادی^{۲۶}:

22 -Economy

23 - Justice

24 -Fair

25 -Democracy

26 -Autonomy / Independence

منظور از آزادی در شرکت‌های تعاونی، اختیار عمل و آزادی در انتخاب برای عضویت در تعاونی و بی‌طرفی در امور سیاسی و مذهبی است. البته بی‌طرفی در این اصل به معنی عدم طرفداری یا عدم دینداری نیست بلکه عضو تعاونی حق ندارد به نام تعاونی یا با نام تعاونی در امور سیاسی و مذهبی دخالت نماید. در نتیجه هیچ‌کسی نیز به دلیل عضویت در تعاونی‌ها نباید مورد تهدید قرار گیرد.

۶- آموزش^{۲۷}:

آموزش و مهارت‌آموزی یک اصل و عامل ضروری در همکاری و تعاون به شمار می‌آید و موفقیت شرکت‌های تعاونی در گرو آن است. از این‌رو نهضت تعاون برای رشد و بالندگی اندیشه و ذهن جامعه بشری در راستای تعاون، آموزش را نه تنها ضرورت بلکه عامل بنیادی برای تربیت انسان‌ها برای مشارکت در کارهای گروهی و داشتن روحیه تعاونی و همکاری می‌داند.

۷- وظیفه یا مسئولیت^{۲۸}:

لازم است عضو تعاونی قبول مسئولیت نماید و با جان و دل در تعاونی انجام وظیفه نماید. زیرا بی‌تفاوتی در قبال مسئولیت‌های جمعی موجب بی‌حرکی و رکود فعالیت‌های گروهی گردیده و دستیابی به اهداف مشترک را با دشواری مواجه می‌سازد.

ارزش‌های تعاونی

27 -Training / Education

28 -Responsibility

بعد از دهه ۱۹۸۰ و تحولاتی که در شرایط اقتصادی، اجتماعی جوامع مختلف به خصوص در اروپا رخ داد، مقوله "ارزش‌های تعاونی"^{۲۹} از اصول تعاون منفک گردیده و ارزش‌ها را مقدم و زیربنای اصول مطرح نمودند و سپس با توجه به روبه‌رو شدن جهان با بحران‌های متفاوت از جمله "بحران باورها و اعتقادات، بحران مدیریت، بحران ایدئولوژی‌ها و از همه وخیم‌تر بحران در فرهنگ و ارزش‌های اخلاقی، خبر از تغییر سرنوشت قریب‌الوقع نسل بشر دادند." (تعاونی‌ها در هزاره سوم، ص ۹۰). از این‌رو بار دیگر در نهضت تعاون با پیشینه سردمداری فعالیت‌های اقتصادی عادلانه، اهرم رعایت ارزش‌ها در دنیای اقتصادی مطرح شد. به همین منظور در این قسمت ضمن آشنایی با دیدگاه صاحب‌نظران نهضت و اقتصاددانان تعاون در راستای ارزش‌های تعاون به نقش و جایگاه این ارزش‌ها که موجب تفاوت آنان با سایر نهادهای اقتصادی می‌شود نیز می‌پردازیم:

- لارس مارکوس

"مارکوس"^{۳۰}، رئیس وقت اتحادیه بین‌المللی تعاون، در گزارشی که در سال ۱۹۸۸ به کنگره استکهلم ارائه کرد، ارزش‌های تعاونی را به شرح زیر معرفی می‌نماید:

- ۱- مشارکت^{۳۱} ۲- دموکراسی ۳- شرافت ۴- کمک به دیگران

ارزش‌های مزبور به قدری کلی هستند که می‌توانند در هر سازمانی مطرح باشند و مقوله کمک به دیگران نیز به طور نسبی حتی در فعالیت‌های غیرتعاونی نیز مورد توجه می‌باشند و مفهومی کلی و عام است.

29 -Values of cooperatives

30 - Lars Marcus

31 -Participation

- پروفیسور کرایگ:

پروفیسور "کرایگ" ^{۳۲}، استاد دانشگاه یورک کانادا که مطالعات زیادی در باب تعاونی‌ها دارد، ارزش‌های اساسی تعاونی را به صورت زیر دسته‌بندی کرده است:

❖ تعاون یا یکپارچگی (Integration)

- ۱- کمک متقابل، اقتصاد، آموزش، مسئولیت اجتماعی، مشارکت
- ۲- برابری، انصاف، حقوق برابر، دموکراسی و آزادی
- ۳- عدالت اقتصادی، برابری، مشارکت اقتصادی، تأمین کیفیت زندگی

- سون آکه بوک

آکه بوک در سال ۱۹۸۸ ارزش‌های تعاونی را به صورت زیر مطرح کرده است:

- ۱- خودیاری (self – help)
 - ۲- کمک متقابل (Solidarity)
 - ۳- غیرانتفاعی بودن (Non Profit interst)
 - ۴- دموکراسی (Democracy)
 - ۵- آموزش (Training/Education)
 - ۶- فعالیت ارادی (Voulntrary)
 - ۷- جهانی سازی و تعاون (Co-operative and Globalization)
 - ۸- ارزش‌های هدفمند (Purposeful Values)
- سپس ایشان ارزش‌های تعاونی را در سه مقوله زیر خلاصه می‌کند:
- ۱- ارزش‌های اجتماعی

۲- ارزش های سازمانی

۳- ارزش های اخلاقی

- کی ون سو

"سو" پس از ارائه دلایلی چند برای طرح ارزش های تعاونی در کشورهای آسیایی تحت عنوان ارزش های آسیائی به مقولات زیر اشاره دارد:

الف - ارزش های اقتصادی:

۱- ارتباط منافع

۲- ایجاد ارزش جدید

۳- پیشرفت اقتصاد زندگی

۴- تدارک خدمت واحد

۵- توسعه اقتصاد منطقه

ب - ارزش های اجتماعی:

۱- اجرای اصل انسان گرایی (اومانیزم)

۲- یاری متقابل

۳- همبستگی اعضا

۴- نوع دوستی

۵- خودباوری در زندگی

۶- بهبود محیط زندگی

علاوه بر اینها وی بر واقعیت‌های دیگر مثل برابری، آزادی، خوداتکائی، تأمین دموکراسی و تاکید کرده و آنها را هنور مهم می‌داند.

- پروفیسور "ژا" ۳۳

ایشان بر این عقیده‌اند که همیاری یا همکاری، ارزشی است که همه ارزش‌های دیگر را در بر می‌گیرد. "خودیاری و کمک متقابل، اصول اساسی تعاون و متمایز کننده ماهیت شرکت‌های تعاونی از سایر شرکت‌ها می‌باشد" (تعاونی‌ها در هزاره سوم، ص ۹۱).

بدین ترتیب تفکیک اصول از ارزش‌های تعاونی در آخرین کنگره اتحادیه بین‌المللی تعاون (۱۹۹۵) مورد توجه قرار گرفته و برای اولین بار پس از اشاره به ارزش‌های تعاونی به مقوله اصول پرداخته شده است.

نظریه‌های تعاونی:

در دوران رنسانس (قرون ۱۵ تا ۱۸) همه چیز در اروپا رو به تحول نهاد، طی قرون پانزدهم و شانزدهم بهای مواد مصرفی رو به افزایش گذاشت و تناسبی بین افزایش قیمت مواد مصرفی و دستمزدها وجود نداشت، شکاف و جدائی بین سرمایه‌داران و کارگران بیشتر شد و در افکار کارگران طبقه متوسط جوش و خروش ظاهر شد که این عوامل منشاء اصلی پیدایش حیات جدید تعاون گردید.

بحران و رکود فعالیت‌های اقتصادی و مسائل و مشکلات روزافزون کارگران در این دوران عده‌ای از اصلاح‌طلبان اجتماعی و نویسندگان و دانشمندان را بر این داشت که نظریات اصلاحی ارائه دهند و بحث علمی تعاون بصورت امروزی را بنیانگذاری نمایند که در این جا به شرح خلاصه‌ای از نظریات آنان می‌پردازیم:

۱- کلودهانری سن سیمون^{۳۴} (۱۸۲۵-۱۷۶۰)

سن سیمون اشراف‌زاده پارisi بود و از آنچه افراد طبقه او بر مردم روا می‌داشتند، شرم داشت و او طالب آزادی و صلح و صفا بود. خودپرستی را محکوم می‌کرد و خوشبختی بشر را در تعاون و همکاری می‌دید. او معتقد بود که حکومت باید بدست مولدین ثروت جامعه یعنی کارگران و کشاورزان باشد.

۲- رابرت اوون (۱۸۵۸-۱۷۷۱)

اصطلاح "کوپراسیون" در سال ۱۸۲۱ اولین بار توسط "رابرت اوون" مطرح گردید، "اوون" واژه تعاون را در مقابل کلمه رقابت به کار برد. او با مطالعه وضع زندگی کارگران کارخانه خود فلسفه شرکت‌های تعاونی را ارائه داد. بطوری‌که شروع نهضت‌های کارگری را می‌توان به "اوون" نسبت داد. اما طرح پیشنهادی وی عبارت بود از اینکه ۱۵۰۰ هکتار زمین به ۱۰۰۰۰ خانواده داده شود و کلیه وسائل رفاه آنان فراهم گردد و این جامعه به طور مشترک به کارهای کشاورزی و صنعتی پردازند و از این طریق نیازهای همدیگر را مرتفع کنند. "اوون" برای تبلیغ نظریات خود به اکثر کشورهای اروپا سفر کرد و چون در آن‌جا موفقیتی به دست نیاورد به امریکا رفته، دهکده‌هایی در نیویورک، امریکای جنوبی و مکزیک بوجود آورد.

۳- فیلیپ بوشه (۱۸۶۱-۱۷۹۶)

"بوشه" کشیشی کاتولیک بود که تحت تاثیر نظریه‌های "سن سیمون" قرار گرفت. او برای جلوگیری از بحران اقتصادی معتقد بود که دو طبقه تولیدکننده و مصرف‌کننده باید با هم ارتباط نزدیک داشته باشند. "بوشه" مبتکر طرح تعاونی‌های تولید است. اصول این تعاونی‌ها به شرح زیر می‌باشد:

- اداره شرکت توسط کارگران صورت می‌گیرد و دو نفر نماینده منتخب، صاحبان امضای مجاز شرکت می‌باشند.

- اعضا طبق قرارداد منعقد به نسبت تخصص و مهارت شغلی دستمزد دریافت می‌کنند.

همه درآمدهای شرکت را نباید به عنوان دستمزد پرداخت نمود. بلکه باید قسمتی از آن را به حساب ذخیره منظور کرد.

سرمایه ذخیره شرکت غیر قابل تقسیم است، حتی پس از انحلال شرکت این ذخیره قابل تقسیم بین اعضای شرکت نمی‌باشد. باید ذخایر شرکت‌های منحل را به شرکت‌های تعاونی فعال منتقل کرد.

استخدام کارگران غیرعضو در شرکت‌های تعاونی ممنوع می‌باشد و اگر استخدام چنین کارگرانی برای اداره کار شرکت ضروری باشد، مدت آن محدود بوده، از دوازده ماه تجاوز نکند. پس از انقضای مدت قرارداد چنانچه آن کارگران مورد نیاز تعاونی باشند، باید ترتیبی داده شود که کارگران مورد نیاز به عضویت شرکت درآیند تا کارهای شرکت به دست کارگران عضو صورت گیرد.

۴- دکتر ویلیام کینگ^{۳۵} (۱۷۸۶-۱۸۶۶)

وی پزشک انگلیسی و پیرو نظریه‌های اوون بود. دکتر کینگ به قدرت مصرف‌کنندگان تکیه داشت و بیشتر بر ایجاد تعاونی‌های مصرف تأکید می‌نمود. در سال‌های ۱۸۲۹-۱۸۲۸ مجله تعاون را در انگلستان منتشر نمود و نقش اساسی در ایجاد ۳۰۰ تعاونی مصرف داشت. به نظر او اصول مورد نظر در تعاونی‌های مصرف عبارت بود از:

- سرمایه شرکت از محل خرید سهام توسط اعضا فراهم آمده و سود سرمایه وجود ندارد. یعنی بابت سهام اعضا بهره‌ای به آنها تعلق نمی‌گیرد.
- اجناس به نرخ روز و کم و بیش نزدیک به نرخ بازار فروخته شود.
- مازاد برگشتی وجود ندارد، یعنی سود حاصل از خرید اعضا برگشت داده نمی‌شود، بلکه صرف ایجاد واحدهای تولیدی و اشتغال کارگران می‌گردد.

۵- شارل فوریه^{۳۶}: (۱۸۳۷-۱۷۲۲)

فوریه نیز از بنیان فکر ایجاد تعاونی‌های تولید می‌باشد. او اعتقاد داشت برای ساختن جامعه‌ای که فاقد واسطه و عاری از عملیات نامشروع اقتصادی باشد، باید طبقات گوناگون اجتماعی مانند کارگران، کشاورزان و پیشه‌وران زندگی اقتصادی خود را به وسیله سازمان‌های تعاونی و همکاری در یک واحد اشتراکی متمرکز کنند. برای حذف واسطه‌ها، همکاری شرکت‌های تعاونی تولید و مصرف را توصیه نموده و معتقد بود که باید میزان تولید را با توجه به نیاز مصرف‌کنندگان معین کرد.

۶- لوئی بلان^{۳۷}: (۱۸۸۲-۱۸۱۲)

36 - charles fourier

37 - Louis Blanc

"لوئی" معتقد بود که جامعه باید امکان کارکردن هر فرد را متناسب با توانائی او فراهم نماید و حقوق اولیه انسانی او را برای زندگی تامین کند و این در سایه رقابت‌های آزاد اقتصادی و اختلافات طبقاتی میسر نیست. برای رفع این مشکل، "لوئی بلان" تاسیس شرکت‌های بزرگ تولیدی را پیشنهاد می‌کند که اساس کار این شرکت‌ها بر آزادی انتخاب و تعاون و همکاری، استوار می‌باشد. در آغاز تشکیل این شرکت‌ها، دولت‌ها باید سرمایه آنها را تامین کنند و یک مدیر انتصابی به طور موقت از طرف دولت بر این شرکت‌ها نظارت داشته باشد. ولی بعد از اینکه کارگران خود به طریقه اداره این شرکت‌ها آشنا شدند مسئولیت اداره آنها را به عهده خواهند گرفت. "لوئی بلان" از طرفداران اقتصاد دولتی بود ولی در طرح تعاونی‌های خود، گرچه آنها را از کمک‌ها و دخالت‌های دولت بی‌نیاز می‌دانست ولی آن کمک‌ها را موقتی می‌پنداشت.

اصول مکاتب تعاونی

پایه و شالوده هر نظام و شیوه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و مذهبی بر اصول و موازینی استوار است که بدون رعایت و اجرای آنها، رسیدن به هدف نهائی امکان‌پذیر نخواهد بود. اصول تعاون شامل دستورالعمل‌های الهام‌بخش و رهبری‌کننده‌ای جهت تعیین اهداف تعاونی است. رعایت این دستورالعمل‌ها نیل به هدف مورد نظر را تسهیل می‌نماید. این دستورالعمل‌ها ممکن است به صورت مقرراتی درآید که حاکم بر فعالیت موسسات تعاونی باشد و بدین وسیله چارچوب مشخصی برای عملیات این موسسات بوجود آورد.

در سال ۱۹۲۲ در حدود ۶۰ اصل برای تحقق هدف‌های تعاونی بیان شده بود که نویسندگان بین ۳ تا ۱۶ اصل را به عنوان اصول اساسی پذیرفته‌اند. این اصول در کشورهای مختلف دنیا بر حسب طبیعت کار و تنوع فعالیت‌ها همچنین، براساس تجربه و تحقیق در زمینه موفقیت و عدم موفقیت‌های تعاونی‌ها ابداع گردیده است، عدم درک مفهوم واقعی و اهمال در اجرای کامل این اصول موسسات تعاونی را از هدف اصلی خود منحرف می‌نماید. در این قسمت به برخی از مهمترین اصول مکتب‌های مختلف تعاونی می‌پردازیم:

اصول مکتب راجدیل

بدون شک اولین کسانی که در امر تهیه و تنظیم اصول تعاونی تلاش کردند، پیشگامان راجدیل بودند. ۲۸ نفر کارگر پیشتاز در شهر کوچک تادلین^{۳۸} راجدیل با تحقیق در علل شکست و بررسی رموز موفقیت شرکت‌های تعاونی در گذشته، به ابداع و ابتکار اصول و راه و رسمی نوین دست زدند و در سال ۱۸۴۴ شرکتی را بنیان نهادند که نظریه و روش‌های کار آنها سرمشقی برای تشکیل شرکت‌های تعاونی در دنیا قرار گرفت و تا امروز در سراسر دنیا این اصول ارزش و اعتبار خود را حفظ کرده و بنام اصول مکتب شرکت تعاونی راجدیل شناخته شده است.

اصول تعاونی راجدیل بصورتی که امروز گفته می‌شود به وسیله بنیانگذاران و موسسان این شرکت تعاونی اعلام نشده است. بلکه در سال ۱۹۳۱ اتحادیه بین‌المللی شرکت‌های تعاونی هیاتی را مامور نمود تا با بررسی اساسنامه شرکت‌های

تعاونی را چدیدل و قواعد هفت گانه آن اصول اساسی را استخراج و به عنوان اساس و مبنای تشکیل و اداره شرکت های تعاونی اعلام دارد. این اصول عبارتند از:

۱- عضویت آزاد و اختیاری^{۳۹}

یعنی هر فرد بایستی در پیوستن به تعاونی و یا گسستن از آن آزاد باشد. زیرا تعاونی متعلق به کسانی است که نیازمند خدماتی هستند که تعاونی برای آنها فراهم می آورد و از سویی ماهیت یک نهضت اجتماعی، ایجاب می کند که در گردآوری هر چه بیشتر عضو تلاش نماید تا سازمان قدرتمند اجتماعی و اقتصادی بوجود آید و بتواند روی پای خود بایستد. در حقیقت داوطلب بودن یکی از اصول اولیه تعاون می باشد که بر اهمیت رفتار انسانی در تعاونی ها قرار دارد. عمل داوطلبانه انگیزه ای برای کار بهتر و ثمربخش تر بوجود می آورد و موجب تشویق و بروز حس ابتکار در بین اعضای تعاونی می شود.

۲- اداره امور شرکت بر اساس دموکراسی^{۴۰}

شرکت تعاونی، شرکت اشخاص است نه سرمایه ها که برای وصول به هدفی مشترک دست همکاری به یکدیگر داده اند. بنابراین تمام اعضا باید به نسبت مساوی در اتخاذ تصمیمات و اداره امور شرکت سهیم بوده و از حقوق و وظائف مساوی برخوردار باشند. قدرت عالی به یک تعاونی در اختیار مجمع عمومی است که می تواند بر طبق اساسنامه و مقررات شرکت هر گونه تصمیمی را نسبت به امور شرکت اتخاذ

39 - Open membership

40 - Democratic Control

نماید. بر خلاف موسسات تجاری که میزان سهام و سرمایه عامل موثر در تصمیم‌گیری برای فعالیت‌های موسسه می‌باشد، در شرکت‌های تعاونی افراد یا اعضا عامل موثری هستند. به همین دلیل در شرکت تعاونی هر عضو صرف‌نظر از میزان سهام، رنگ و نژاد فقط دارای یک رأی می‌باشد.

۳- بهره محدود سرمایه^۱

پیشگامان راجدیل برای توسعه و پیشرفت تعاونی‌ها سرمایه را لازم و ضروری تشخیص دادند ولی نظر آنها استفاده از نیروی فعال افراد برای بهره‌برداری از سرمایه جهت رفع نیازهای مشترک آنها بود نه استفاده از سرمایه به عنوان ابزاری جهت بهره‌کشی و استثمار افراد. بنابراین آنها با این ادعای مالکان سرمایه که بخش عمده ارزش افزوده را سهم خود می‌دانستند و آن را اساس تعیین نرخ بهره سرمایه قلمداد می‌کردند، قویاً مخالف و معتقد بودند که اگر قرار است بهره‌ای به سهام تعلق بگیرد، مبلغ آن باید محدود و ثابت باشد زیرا مالکان سرمایه در اصل در مازاد منافع خالص شرکت سهمی ندارند.

به هر حال سیاست بهره محدود سرمایه امروزه به چهار طریق در بین شرکت‌های تعاونی مختلف به اجرا در می‌آید.

الف: عدم پرداخت بهره به سرمایه

ب: پرداخت بهره سرمایه معادل نرخ بهره معمول سرمایه در بازار پولی و بانکی

د: علاوه بر پرداخت سود سرمایه تعاونی، به خاطر تشویق اعضا برای

سرمایه‌گذاری و خرید بیشتر سهام برای آنها جوایزی در نظر می‌گیرند.

۴- تقسیم مازاد و عواید شرکت به نسبت معاملات بین اعضا^{۴۲}

انگیزه اصلی فعالیت‌های اقتصادی در شرکت‌های سهامی تحصیل سود است. ولی یک تعاونی که با اصول صحیح اقتصادی و مدیریت کارآمد اداره می‌شود باید سودآور باشد و قسمتی از سود حاصله به نسبت معاملات و همکاری‌های اعضا بین آنها تقسیم شود و قسمت دیگر به عنوان ذخیره برای مقابله با زیان‌های احتمالی و غیرمترقبه و همچنین تقویت بنیه مالی شرکت کنار گذاشته شود.

۵- حفظ بی‌طرفی در مسائل نژادی، مذهبی و سیاسی^{۴۳}

تعاون نهضتی است بین‌المللی و هدف آن رفع نیاز مشترک و بهبود وضع مادی و اجتماعی اعضا می‌باشد. بنابراین برای اینکه شرکت‌های تعاونی عرصه مبارزات و تبلیغات قرار نگیرند باید از دخالت مستقیم در امور سیاسی و گروه‌گرایی همچنین منازعات نژادی و اختلافات مذهبی خودداری نمایند در غیر این صورت وحدت داخلی شرکت تامین نشده و اصل همیاری و خودیاری آن تحقق نخواهد یافت.

۶- انجام معاملات نقدی^{۴۴}

بعضی تصور می‌کنند که در ابتدای تاسیس شرکت تعاونی راچدیل چون سرمایه شرکت ناچیز بوده و تحمل نسیه فروشی را نداشته است، اصل نقد فروشی به وسیله پیشه‌وران راچدیل ابداع و اجرا شده است، ولی شواهد و مدارک موجود نشان

42 - Dividend on Purchase

43 - Political and Religious Neutrality

44 - Cash Trading

می‌دهد حتی موقعی که سرمایه شرکت تدریجاً ترقی کرده و به بیش از احتیاج رسید این اصل به وسیله مردان راجدیل رعایت گردیده است. یکی از اعضای هیات موسس راجدیل معتقد بود نقدفروشی اول اینکه قدرت مالی شرکت را زیاد می‌کند. دوم اینکه سلامت شرکت حفظ می‌شود، سوم اینکه عقل معاش را در اعضا بر می‌انگیزد و در آنها قدرت خرید کاذب ایجاد نمی‌کند. به عبارت دیگر به جای اینکه باری از دوش اعضا بردارد بار قرض آنها را سنگین می‌سازد. ولی امروزه فروش نسبه در بسیاری از شرکت‌های تعاونی جهان به عللی اجرا می‌شود.

۷- آموزش و پرورش و تعلیمات تعاونی^{۴۵}

شرکت تعاونی سازمانی است اختیاری که نمی‌توان افراد را به اجبار به عضویت آن درآورد. بنابراین اصل آموزش و تبلیغ تنها راهی است که بوسیله آن می‌توان برای جلب همکاری فعالانه و آگاهانه مردم و قبول عضویت در تعاونی‌ها از آن استفاده نمود. از طرف دیگر افرادی که شرکت تعاونی را تشکیل می‌دهند باید به اهداف و اصول شرکت آشنایی داشته باشند و از این رو کلیه عملیات شرکت باید با آموزش تعلیم و تبلیغ همراه باشد. در حقیقت بقاء و دوام و گسترش نهضت تعاونی در جهان جز با تعلیم تعاونی و آموزش مردم امکان‌پذیر نیست.

اصول مکتب رایفایزن^{۴۶}

"رایفایزن" تحت تاثیر اوضاع زمان خود و مشاهده فقر و بی‌چیزی عمومی و اسارت روستائیان در چنگ رباخواران، تنها راه نجات و رهائی این گروه عظیم انسان‌های زحمتکش را در اتحاد و اتفاق و همکاری و خودیاری آنها تشخیص داد.

45 -Promotion of Cooperative

46 -The Raiffeisen Principles

او در سال ۱۸۶۴ تعاونی اعتبار مهمی با شرکت گروه کثیری از طرفداران نظریه خود تشکیل داد.

"رایفایزن" برای شرکت‌های تعاونی اعتبار روستائی اصول و مقرراتی پیش‌بینی نمود که امروزه در سراسر جهان، شرکت‌های تعاونی اعتبار روستائی از آن پیروی می‌کنند.

اصول شرکت‌های تعاونی اعتبار رایفایزن بشرح زیر است:

۱- حوزه فعالیت شرکت: شرکت تعاونی اعتبار روستائی هر قدر از نظر تعداد اعضا و منطقه فعالیت محدودتر باشد، پیشرفت و موفقیت آن مطمئن‌تر خواهد بود.

۲- دقت کامل در پذیرفتن عضو جدید: قبول عضو جدید در شرکت تعاونی اعتبار باید با دقت و مطالعه کامل صورت گیرد و این کار باید با تصویب هیات مدیره انجام گردد و در مجمع عمومی سالیانه صورت اعضا جدید به اطلاع و تایید اعضا قدیمی برسد.

۳- مسئولیت نامحدود: اگر در شرکت تعاونی مسئولیت اعضا منحصر به سهام نباشد بطور قطع بانک‌ها و منابع اعتباری با اطمینان و سهولت بیشتری همکاری نموده به عنوان ناظری بصیر نخواهند گذاشت وام‌های دریافتی به هدر رفته و برای حیات شرکت خطری ایجاد گردد.

۴- سهام کوچک: با کم بودن مبلغ قیمت هر سهم، کشاورز با درآمد مختصر خود می‌تواند سهم خریده و به عضویت در شرکت تعاونی دهکده درآید و اگر قیمت سهم در حدود امکانات کشاورز نباشد از عضویت در شرکت تعاونی باز می‌ماند.

۵- رعایت دموکراسی در اداره امور شرکت: در شرکت تعاونی اعتبار کنترل و نظارت اعضا در اداره امور بیش از هر یک از انواع دیگر شرکت‌های تعاونی اهمیت دارد. یک عضو شرکت تعاونی اعتباری روستائی طبق اصول رایفایزن به لحاظ مسئولیت نامحدودی که پذیرفته است باید در تمام مجامع و جلسات شرکت حضور یافته و براساس «یک عضو، یک رای» اعمال رای و نظر نماید.

۶- ایجاد ذخیره و عدم توزیع مازاد برگشتی: شرکت تعاونی اعتبار یکی از مظاهر واقعی سازمان غیرانتفاعی است. شرکت تعاونی اعتبار برای کسب منفعت تشکیل نشده، بلکه هدف و منظور آن خدمت اعضا است. بنابراین بهره وام‌های اعطائی بطوری قرار داده می‌شود که پس از کسر هزینه‌ها و استهلاک و ذخیره‌های قانونی و احتیاطی رقم قابل توجهی در صندوق شرکت باقی نمی‌ماند.

۷- سهل و ممتنع بودن شرایط وام: در شرکت تعاونی اعتبار، پرداخت وام برای کارهای تولیدی باید در کمال سرعت و سهولت انجام گیرد. اما در مورد امور مصرفی و اطمینان به استرداد وام‌ها و تضمین حیثیت شرکت باید تشریفات خاص رعایت گردد.

۸- نظارت بر مصرف وام: اطمینان به بازگشت وام یکی از اصول اولیه است. شرکت تعاونی اعتبار روستائی که معمولاً شرکتی کوچک و محدود می‌باشد باید حتی‌المقدور در چگونگی و نحوه مصرف وام اعضا نظارت نماید.

۹- سیاست اعتباری شرکت‌های تعاونی رایفایزن: سیاست اصلی صندوق رایفایزن بر مبنای اعتبارات درازمدت بوده و بترتیب ۶، ۴، ۲، و ۱ سال می‌باشد. این روش منطبق با رعایت اصل احتیاط و نیازهای فعالیت‌های کشاورزی می‌باشد که در اثر تجربه و مطالعات صحت آن تایید شده است.

۱۰- اصل تمرکز: رایفایزن در مورد کلیه عملیات اقتصادی شرکت‌های تعاونی اعتبار معتقد به روش تمرکز است و این تمرکز را ضروری می‌داند به‌ویژه در بین سازمان‌های اعتباری طی سال‌های ۱۸۶۶ تا ۱۸۷۰ صندوق‌های رایفایزن چنان اعتماد توده مردم را جلب کرد که در جریان جنگ‌های سال‌های مذکور پس‌انداز روستائیان و مردم و حتی برخی از بانک‌ها به صندوق‌های رایفایزن سپرده شد.

اصول مکتب شولتز دلتیج^{۴۷}

عقیده اساسی شولتز در شرکت‌های تعاونی اعتبار بر اصل عدم تمرکز استوار بود. وی معتقد به یک شرکت بسیار وسیع و پراکنده بود که تمام اجزاء آن هرکدام یک شرکت اعتباری کامل و مستقل باشند.

اصول مکتب شولتز را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد:

✓ برای عضویت در شرکت تعاونی خرید سهم و تامین سرمایه به وسیله اعضا ضرورت دارد و دخالت و کمک دولت و سازمان‌های خیریه در یاری دادن به سرمایه شرکت تعاونی ممنوع شناخته شده است و بطور خلاصه اساس این شرکت‌ها صرفاً بر خودیاری تاکید دارد.

- ✓ مسئولیت اعضا محدود و متناسب با مبلغ سهامی است که هریک از اعضا در صندوق تعاونی دارند.
- ✓ منطقه عمل شرکت و تعداد اعضا به هیچوجه محدود نیست.
- ✓ مازاد عواید و سود ویژه شرکت طبق معمول در سایر شرکت‌های تعاونی به نسبت همکاری اعضا بین آنها تقسیم می‌گردد.
- ✓ سرمایه شرکت باید بطور مداوم از محل ذخیره اجباری تقویت و رو به فزونی برود، به‌طوری‌که شرکت در موقع بحران اقتصادی و ضررهای احتمالی و غیرمترقبه قدرت مقاومت داشته باشد.
- اصولی که شولتز پایه‌گذاری کرد به علت آسانی طرز کار و انطباق با واقعیات زندگی و احتیاجات طبقات کم درآمد، مورد نظر و استقبال شدید مردم قرار گرفت.

اصول مکتب ویلهلم هانس^{۴۸}

- ویلهلم هانس در سال ۱۸۳۹ در آلمان متولد شد و از ترکیب اصول و نظریات دو مکتب رایفایزن و شولتز اصول تازه‌ای برای شرکت‌های تعاونی اعتبار ارائه نمود.
- اصول مهم مکتب ویلهلم هانس به شرح زیر است:
- ✓ شرکت تعاونی براساس "خودیاری"^{۴۹} و سرمایه و سهام اعضا تشکیل می‌شود ولی رعایت این اصل مانع استفاده شرکت‌های تعاونی از کمک‌های دولتی نیست، در صورتی‌که کمک‌های دولت به استقلال شرکت لطمه‌ای نزنند قابل قبول خواهد بود.

✓ حوزه فعالیت شرکت‌های تعاونی نباید آنقدر وسیع باشد که شرکت از فعالیت مفید و ثمربخش باز ماند ولی شعاع عمل شرکت نبایستی بسیار کوچک و محدود هم باشد.

✓ مسئولیت اعضای شرکت‌های تعاونی اعتبار مشترک و نامحدود است و کلیه اعضا دارای مسئولیت کامل بوده و در نتیجه بازرسی و نظارت اعضا در گردش امور شرکت ضامن بقای آن است.

✓ شرکت‌های تعاونی کشاورزی باید از اساسنامه و برنامه‌های چندمنظوره در یک زمان واحد پرهیز نمایند. به طور کلی هانس با شرکت‌های چندمنظوره مخالف بود.

✓ هانس برای عملیات اقتصادی در شرکت‌های تعاونی تمرکز منطقه‌ای را پیشنهاد می‌کرد و معتقد به تشکیل اتحادیه‌های تعاونی منطقه‌ای در استان‌ها و مناطق بزرگ بود.

✓ اتحادیه‌های منطقه‌ای باید اتحادیه ملی شرکت‌های تعاونی کشاورزی را تشکیل دهند. "هانس" اصل اقتصادی را هدف اصلی در فعالیت‌های شرکت‌های تعاونی می‌دانست و روح تعاون مذهبی و عشق به مردم را به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به هدف اقتصادی قبول داشت.

اصول تعاون در قرن بیست و یکم

همانند تمامی نهضت‌های مردمی، اقتصادی و اجتماعی اصول تعاون نیز به یک‌باره تدوین نشده است بلکه در طول زمان مسیر تکامل و بهبود خود را طی کرده

است. روند تاریخی آن حاکی از آن است که نخستین اصول مدون همانطور که اشاره شد "اصول تعاون راجدیل" بود. جدیدترین مجموعه اصول تعاون که به طور فراگیر مورد شناسایی رسمی می‌باشد، اصول تصویب شده از سوی اتحادیه بین‌المللی تعاون (ICA) است. آی-سی-ای سه بیانیه رسمی از اصول تعاون را در سال‌های ۱۹۶۶، ۱۹۳۷ و ۱۹۹۵ مصوب نمود. (زولی، گیمبرلی و کراپ، رابرت/ ص ۱۳۲) در این راستا اتحادیه بین‌المللی تعاون در همایش سپتامبر ۱۹۹۵ در منچستر بیانیه‌ای در خصوص "هویت تعاونی" صادر نمود. این بیانیه علاوه برآنکه تعریفی از شرکت‌های تعاونی و فهرستی از ارزش‌های کلیدی نهضت تعاون ارائه می‌نماید، مجموعه‌ای بازبینی شده از اصول تعاون را به منظور هدایت و راهنمایی سازمان‌های تعاونی در آغاز قرن بیست و یکم در اختیار تمامی تعاونگران، محققان و اندیشمندان تعاونی قرار می‌دهد.

تعریف

تعاونی، اجتماع مستقل از اشخاصی است که به طور داوطلبانه و به منظور تامین نیازها، اهداف مشترک اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تشکیل می‌شود و اعضا آن سعی دارند شکل تعاونی خود را با مالکیت مشارکتی و به شیوه نظارت دموکراتیک اداره نمایند.

ارزش‌ها

تعاونی‌ها بر ارزش‌های خودیاری، مسئولیت‌پذیری، دموکراسی، برابری، انصاف و اتحاد استوارند. اعضا سعی دارند با وفاداری به باورهای موسسان تعاونی،

ارزش‌های اخلاقی نظیر صداقت، بلندنظری، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و توجه به دیگران را رعایت نمایند.

اصول

اصول تعاونی دستورالعمل‌هایی است که طبق آنها تعاونی‌ها تحقق ارزش‌ها را عملی می‌سازند.

در این قسمت به شرح هریک از اصولی که در همایش اتحادیه بین‌المللی تعاون مطرح شده می‌پردازیم.

اصل اول: عضویت داوطلبانه و آزاد^{۵۰}

تعاونی‌ها سازمان‌هایی اختیاری می‌باشند که عضویت در آنها برای تمام افرادی که بتوانند از خدمات آنها استفاده کنند و مسئولیت‌های ناشی از عضویت را بپذیرند، بدون تبعیضات جنسی، اجتماعی، نژادی، سیاسی یا مذهبی آزاد است.

اصل دوم: نظارت دموکراتیک اعضا^{۵۱}

اداره تعاونی‌ها به عنوان نهادهای دموکراتیک به وسیله اعضا انجام می‌گیرد از این رو، لازم است "اعضا" در سیاست‌گذاری و اتخاذ تصمیمات، مشارکت فعالانه‌ای داشته باشند. مردان و زنانی که به عنوان نمایندگان منتخب خدمت می‌کنند در مقابل اعضا مسئول هستند. در تعاونی‌های سطح اولیه^{۵۲} اعضا از حق رای مساوی

50- 1st Principle: Voluntary and Open Membership

51 - 2nd Principle: Democratic Member Control

۵۲ - منظور از تعاونی‌ها اولیه همان شرکت‌های تعاونی است (م)

برخورد دارند (یک عضو، یک رای) و همچنین تعاونی‌های سطوح دیگر^{۵۳} به شکلی دموکراتیک سازمان می‌یابند.

اصل سوم: مشارکت اقتصادی اعضا^{۵۴}

اعضا بطور منصفانه و با کنترل دموکراتیک به سرمایه تعاونی خود کمک می‌کنند. به‌طور معمول حداقل بخشی از سرمایه در مالکیت عمومی تعاونی می‌باشد. اعضا معمولاً متناسب با سرمایه پرداخت شده خود که یکی از شرایط عضویت می‌باشد، پاداش محدودی، در صورت وجود، دریافت می‌دارند.

اصل چهارم: استقلال و عدم وابستگی^{۵۵}

تعاونی‌ها، سازمان‌هایی خودیار و مستقل می‌باشند که توسط اعضا اداره و کنترل می‌شوند. اگر آنها با سایر سازمان‌ها از جمله دستگاه‌های دولتی موافقت‌نامه‌ای امضا کنند یا از منابع دیگر سرمایه تامین نمایند، به نحوی اقدام خواهند کرد که اصل اداره دموکراتیک توسط اعضا و عدم وابستگی و استقلال تعاونی رعایت شود.

اصل پنجم: آموزش، مهارت آموزی و آگاه‌سازی^{۵۶}

تعاونی‌ها برای اعضا، نمایندگان منتخب، مدیران، کارکنان خود ضمن برنامه‌ریزی آموزشی و مهارت‌آموزی سعی دارند با آگاه‌سازی و روزآمدن نمودن

^{۵۳} - منظور از تعاونی‌ها سطوح دیگر در سطح اتحادیه و بالاتر است (م)

54 - 3rd Principle: Member Economic Participation

55 - 4th Principle: Autonomy and Independence

56 - 5th Principle: Education, Training and Information

دانش و مهارت آنان تعاونی خود و نهضت تعاون را در مسیر توسعه یاری نمایند. همچنین در این راستا نسبت به آگاه‌سازی عموم مردم بخصوص جوانان به عنوان پیشگامان افکار عمومی نسبت به ماهیت و قوانین تعاونی کوشا می‌باشند.

اصل ششم: تعاون بین تعاونی‌ها^{۵۷}

تعاونی‌ها می‌توانند از طریق همکاری با یکدیگر در سطح محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی موثرترین خدمات را در اختیار اعضا قرار دهند و نهضت تعاونی را تقویت نمایند.

اصل هفتم: توجه به جامعه^{۵۸}

تعاونی‌ها با تصویب خط‌مشی‌ها توسط اعضا برای توسعه مستمر جوامع خود فعالیت می‌کنند.

57 – 6th Principle: Co-operation among Co-operatives

58 – 7th Principle: Concern for Community

منابع:

- ۱- انصاری، حمید: مترجم. تعاونی‌ها در هزاره سوم. وزارت تعاون، معاونت تحقیقات، آموزش و ترویج. تهران: پایگان. ۱۳۸۵
- ۲- زولی، کیمبرلی؛ کراپ، رابرت. سلطانی، مرجانه: مترجم. اصول و رویکردهای تعاون در قرن بیست و یکم. وزارت تعاون، معاونت تحقیقات، آموزش و ترویج. تهران: پایگان. ۱۳۸۵
- ۳- سلیم، غلامرضا. اصول مدیریت تعاونیها. تهران: دانشگاه پیام نور. ۱۳۷۱
- ۴- شیرانی، علیرضا. اقتصاد تعاون. تهران. سازمان مرکزی تعاون. ۱۳۶۸
- ۵- طالب، مهدی. اصول و اندیشه‌های تعاونی. تهران: دانشگاه تهران. ۱۳۷۶
- ۶- فرهادی، مرتضی. واره درآمدی به مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی تعاون. تهران: شرکت سهامی انتشار. ۱۳۸۶
- ۷- محبی خدایار، منوچهر. تعاون در اسلام و ادیان مختلف و جامعه. (مقاله)
- ۸- ناظری، مهرداد. فرهنگ و اندیشه در آیین‌های شرق باستان. روزنامه ایران (۲۵۷۸). ۱۳۸۲
- ۹- نامغ، پرویز. مدیریت تعاونیها. تهران: نشر آروین. ۱۳۷۷
- ۱۰- نظام شهیدی، مهراندخت. اصول مدیریت تعاونی‌ها. تهران: ناشر روشنگران نصر. ۱۳۸۰
- ۱۱- سوسیالیسم (مقاله) <http://fa.wikipedia.org>

- *Agriculture: International Co-operative Agricultural Organisation (ICAO)*
- *Banking and Credit: International Co-operative Banking Association (ICBA)*
- *Bibby, Andrew, The Relationship between government and Cooperatives, www.ica.coop*
- *Consumer: Consumer Co-operatives Worldwide (CCW)*
- *Coop News, co-op values crucial in search for world peace, says ICA, June 27 2006*
- *Fisheries: International Co-operative Fishery Organisation (ICFO)*
- *Global Cooperative Campaigning against Poverty, <http://www.ica.coop/outofpoverty/documents/summarycampaign.pdf>*
- *Health: International Health Co-operative Organisations (IHCO)*
- *Housing: International Co-operative Housing Organisation (ICA Housing)*
- *Industry and services: International Organisation of Industrial, Artisanal and Service Producers' Co-operatives (CICOPA)*
- *Insurance: International Co-operative and Mutual Insurance Federation (ICMIF)*
- *Resolution(5) , Co-operative policy and Legislation , ICA General Assembly , Seoul (Korea)2001*
- *Resolution(5) , Co-operative policy and Legislation , ICA General Assembly , Seoul (Korea)2001*

- *Review of International Co-operation/ Volume 99:No1/2006*
- *Statement on the Co-operative Identity/*
<http://WWW.ica.coop/coop/priciples.html>
- *The History of Cooperative..., <http://www.cdi.coop/historyofcoops.ph>*
- *Travel: International Association of Tourism (TICA)*